

Indsatsen i SEEST, II

Hvilke faktorer var mest belastende for indsatspersonellet ved fyrværkerikatastrofen i Seest? Keld Molin og Ask Elklit regnede på tallene og fandt et svar – men bestemt ikke det, de havde forventet.

Indsatsen ved fyrværkerikatastrofen i Seest er en af de største i efterkrigstiden. Indsatspersonellet befandt sig i en ekstremt farefuld situation og var vidne til massive ødelæggelser og menneskelig tragedie.

I Psykolog Nyt 13/2007 gennemgik vi en række faktorer, som indsatspersonellet kvalitativt oplever som betydningsfulde i form af belastning og støtte. På baggrund af de anvendte undersøgelsesredskaber vil vi her tage afsæt i en lang række kvantitative data for at fortsætte undersøgelsen af, hvilke faktorer der har betydning for påvirkningen af indsatspersonellet.

I den tidligere artikel fik vi klargjort nogle faktorer i katastrofesituationen,

som er af betydning for traumatiseringsgraden. Her vil vi udvide feltet i en erkendelse af, at også *personlige faktorer og påvirkninger* i tiden frem til undersøgelsestidspunktet kan have en afgørende rolle at spille.

Fra andre undersøgelser er det kendt, at personlige og demografiske faktorer – som er udtryk for graden af robusthed eller sårbarhed – spiller en vis rolle. I denne undersøgelse viser det sig dog, at køn, civilstand, alder, antal tidligere traumer, heltids-/deltidsansættelse, antal arbejdsår ikke har betydning for traumatiseringsgraden, hvilket derfor er lidt overraskende. Det har til gengæld større livsændringer inden for det sidste halve år,

en ængstelig tilknytningsstil, lavt selvværd og især følelsen af ikke at have kontrol over sit liv. Modsat forholder det sig med oplevelsen af at modtage social støtte, som modvirker traumatiseringsgraden.

Fakta vs. subjektiv oplevelse

Det er forventeligt, at det har betydning for traumatiseringsgraden, hvor tæt man var på "Det store brag" kl. 17.45, ligeledes som antallet af arbejds- og vagttimer har betydning. Det faktuelle antal hviletimer spiller ikke nogen rolle, men det gør derimod *oplevelsen af manglende hviletid*. Disse personer oplever samtidig en øget grad af angst

og inkompetence samt mindre social støtte og følelse af kontrol over deres liv. Nogenlunde det samme gælder for oplevelsen af ventetid. Mangelen på hviletid var mest belastende for det statslige redningsberedskab og Hjemmeværnet og mindst for brandfolkene, det kommunale redningsberedskab og Forsvaret.

En del af indsatspersonellets arbejde foregik under farefulde omstændigheder. Oplevelsen af egen og kollegers livsfare bidrager tydeligvis til traumatiseringsgraden. Herunder kan det ses, at oplevelsen af egen livsfare er forbundet med en højere grad af ængstelig tilknytning, medens de, der primært oplever, at kollegerne er i livs-

fare, har en højere selvfølelse – hvilket måske får dem til at negligere eventuel egen livsfare. De, der oplever eksplosionsfaren som meget belastende, er ligeledes i højere grad traumatiseret, samtidig med at de har en højere grad af ængstelig tilknytning.

Frygt for beboernes liv bidrager til traumatiseringsgraden, hvilket også gælder kontakt med dem, hvor indsatspersonellet let kan komme til at identificere sig med dem og bliver påvirket af deres situation og følelsesstilstand.

De, der oplever, at de var godt forberedt til indsatsen – hvilket mest gælder forsvaret og mindst politiet – er kun i mindre grad traumatiserede. Samtidig oplever de en lavere grad af

depressivitet og inkompetence, har en bedre selvfølelse, følelse af at kunne kontrollere ting, der sker én, oplever god social støtte samt har en mindre grad af u hensigtsmæssig tilknytningsstil. Man kan forestille sig, at det at have deltaget i tidligere indsatser med lignende belastningsgrad kan have den samme effekt som forberedelsen, men ud over at selvfølelsen øges, sker der faktisk det modsatte.

Oplevelsensaftammenhold og korpsånd er højest hos brandfolkene og det kommunale redningsberedskab (og lavest i det statslige redningsberedskab), hvor der her er en lav traumatiseringsgrad.

Tilfredshed med samarbejdet med ► ► ►

andre inden for ens faggruppe og indsatspersonel fra andre faggrupper reducerer ligeledes traumatiseringsgraden. Tilfredshed med ledelsen spiller den samme rolle, selv om den har lidt mindre betydning, men hvor det er tydeligt, at traumatiseringsgraden stiger, såfremt ledelsens omsorg for den enkelte er lav/fraværende – dette gælder især for politiet.

Det har ikke betydning for traumatiseringsgraden, i hvilken grad man oplever at gøre nytte under indsatsen, men det har derimod tilfredsheden med den måde, man klarede indsatsen på. Vurderingen af egen indsats er lavest hos politiet og Hjemmeværnet, og højest hos brandfolk og Forsvaret, hvor de tilfredse er mindre traumatiserede og kendetegnet ved ikke at have en ængstelig tilknytningsstil.

Problemer i dagligdagen

En faktor, som i høj grad bidrager til traumatiseringsgraden, er, såfremt indsatspersonellet har fået bestemte sanseindtryk, som de efterfølgende genoplever igen og igen. De, der giver udtryk for, at de ikke ønsker at deltage i samme slags indsats igen, hvis de selv kan vælge, er ligeledes væsentligt belastet.

Indsatspersonel, som på undersøgelsestidspunktet giver udtryk for, at de har besvær med at udføre deres arbejde eller daglige gøremål, oplever den allerstørste traumatiseringsgrad samt har en følelse af ikke at kunne kontrollere ting, der sker én. De oplever samtidig en høj grad af støtte, men den synes således desværre ikke at have væsentlig betydning for belastningsniveauet.

Brandfolkene og det statslige redningsberedskab havde debriefing relativt tidligt, mens hjemmeværnsfolkene havde den relativt sent. Politiets og det kommunale redningsberedskabs debriefinger er længere og blev udført af psykologer, mens det modsatte gælder for Hjemmeværnet og Forsvaret. Den oplevede tilfredshed med debriefingerne er stort set ens hos de forskellige grupper af indsatspersonel.

Samlet er hjemmeværnsstyrkerne særligt udsat for traumatisering, mens brandfolkene og forsvaret er relativt mindst udsat.

Faktorenes styrke

På baggrund af undersøgelsens kvantitative data er vi blevet klogere på, hvordan en række faktorer bidrager til traumatiseringsgraden. Mange faktorer er i spil; nogle fungerer som belastning, medens andre fungerer som støtte og kan afbøde den traumatiserende virkning. Resultaterne stemmer godt overens med den tidligere artikels kvalitative data, men her får vi et mere nuanceret billede af, hvilken effekt de forskellige faktorer har på en række psykologiske variable hos indsatspersonellet.

Det er ikke umiddelbart let at få overblik over de mange faktorer, og meget naturligt rejses spørgsmålet om, hvor "stærke" de enkelte faktorer er, og dermed hvilken betydning de

har for den samlede grad af traumatisering.

Det er heldigvis muligt at afklare dette spørgsmål ved at foretage en mere omfattende analyse. Vi tager derfor det mere avancerede statistiske værktøj frem og udfører en såkaldt hierarkisk, lineær regressionsanalyse.

I denne analyseform er der behov for, at vi gør os antagelser om, i hvilken rækkefølge de forskellige faktorer skal ind i modellen. Der er her valgt at begynde med de demografiske faktorer for derefter at følge en kronologi i relation til katastrofen og afslutte med nogle personlighedsmæssige faktorer for at se, om de kan bidrage yderligere. Vi analyserer her, hvor gode de enkelte faktorer er til at forklare og forudsige variationen i traumatiseringsgraden.

I opstillingen af modellen får vi endnu engang bekræftet, at de demografiske faktorer ikke på et signifikant niveau kan forklare variationen i for-

udsigelsesgraden; dvs. at køn, alder, del-/fuldtidsarbejde, antal arbejdsår, type af indsatspersonel m.m. ikke kan komme med ind i modellen.

Det er lidt mere overraskende, at det samme gælder de såkaldte peritraumatiske faktorer såsom indsatsstid, oplevelsen af fare m.m. – dog med undtagelse af sanseindtryk fra katastrofen, som genopleves. Blandt de faktorer, som beskriver organisatoriske forhold – fx sammenholdet, samarbejdet, ledelsen, oplevet omsorg, tilfredsheden med ens egen indsats – er der overraskende nok heller ingen, der er tilstrækkeligt signifikante til at komme med i modellen.

Af de faktorer, der er tilstrækkelige signifikante til at komme med i modellen, kan de samlet forklare 68 % af traumatiseringsgraden, hvilket er meget tilfredsstillende for modellen.

Antal større livsbegivenheder inden for de sidste 6 måneder kan forklare 5 %, mens stærke sanseindtryk, der

Artikel og rapport

Dette er den anden af to sammenhørende artikler om de psykosociale følger af Seest-katastrofen i 2004. I Psykolog Nyt 13/2007 gennemgik forfatterne de kvalitative data for at analysere, hvilke faktorer der kan siges at bidrage til traumatiseringsgraden.

Bag artiklen ligger en nyudgiven rapport, Ask Elklit & Keld Molin: "De psykosociale følger af fyrværkerikatastrofen i Seest. Del 2 – Indsatspersonellet 5 måneder efter." Psykologisk Skriftserie, Aarhus Universitet. Rapporten kan købes fra Psykologisk Institut: ingrid@psy.au.dk, tlf. 89 42 49 00. Pris: 50 kr.

► ► ► fører til genoplevelse, kan forklare yderligere 17 % af traumatiseringsgraden. Manglende evne til at udtrykke tanker/følelser bidrager med 6 %, og kombinationen af lav tryghed samt oplevelsen af ikke at kunne kontrollere begivenheder bidrager med 11 %.

Det distancerende tilknytningsmønster (personer, som hverken er ængstelige eller har noget særligt behov for nærvær med andre) bidrager med 15 %, men "overtager" samtidig den manglende udtryksevnes plads i modellen, som ikke længere er signifikant. Dette betyder ikke, at manglende udtryksevne alligevel ikke har betydning for traumatiseringen, men at det distancerende tilknytningsmønster er et slags "overbegreb", hvor et af underbegreberne således er den manglende udtryksevne og dermed en konsekvens af dette tilknytningsmønsters tilstedeværelse.

I analysen bidrager sluttelig negativ affektivitet (ængstelige/depressive træk) med yderligere 14 %, men underminerer samtidig signifikansniveauet for lav tryghed og distancerende tilknytning.

Et overraskende resultat

Konklusionen på denne komplicerede regressionsanalyse er, at demografiske faktorer, forhold under og lige efter indsatsarbejdet samt organisatoriske

forhold kun har en begrænset indflydelse på traumatiseringsgraden.

Analysen viser, at det i stedet er en række psykosociale og personlighedsmæssige faktorer, som har den største indflydelse på graden af traumatisering.

Dette resultat er overraskende og svarer ikke til udenlandske katastrofeundersøgelser. Måske har det betydning, at fyrværkerikatastrofens primære konsekvenser er materielle, og at der kun er ét dødsfald. Dette kan være én forklaring på, at relativt få af de faktorer, som andre forskere har identificeret som risiko- og modstandsfaktorer, ikke har nogen særlig indflydelse på traumatiseringsgraden.

En supplerende forklaring kan være, at denne undersøgelse er ret omfangsrig og bl.a. inddrager en række subjektive og psykologiske faktorer, som ikke tidligere har været undersøgt, og som således viser sig at have væsentlig større betydning end forhold ved katastrofen og indsatsarbejdet. Alternativt kan resultatet skyldes begrænsninger og bias i den gennemførte undersøgelse.

Undersøgelsens resultat betyder ikke, at forhold ved katastrofer generelt ikke har betydning for traumatiseringsgraden, da dette er eftervist i en lang række undersøgelser. Men vi kan

ved denne konkrete katastrofe konstatere, at manglende evne til at udtrykke sine følelser og tanker, en distancerende tilknytningsstil og negativ affektivitet er psykologiske tilstande, som viser sig at bidrage væsentligt til at udvikle eller fastholde PTSD.

Selv om disse fund egentlig er overraskende, er de alligevel i god overensstemmelse med nyere opfattelser af PTSD som en lidelse, hvor en række subjektive, psykologiske forhold er

helt afgørende for, hvorvidt en hændelse kan bearbejdes og integreres. Muligheden foreligger også, at billedet kan ændre sig ved en opfølgning, idet en manglende bearbejdning eller integration kan vise sig på et senere tidspunkt i form af forsinket PTSD eller anden symptomatologi.

Tommelfingerregler

Man skal være påpasselig med at gøre fund fra én undersøgelse til universel-

le, absolutte sandheder. På den anden side har vi fået nogle indikationer af forskellige faktorerets betydning, som kan anvendes som inspiration for ny forskning eller som tommelfingerregler, når psykologer eller indsatspersonnellets ledere skal forholde sig til, i hvilken grad en given hændelse har et traumatiserende potentiale.

Undersøgelsen gør det muligt at op-
liste en række faktorer, som tydeligvis er risikofaktorer (på baggrund af re-

gressionsanalysen), og andre som er korreleret med traumatiseringsgraden (på baggrund af den første analyse) og dermed kan have en vis betydning.

De grundlæggende psykologiske, personlighedsmæssige forhold, som på denne måde spiller en væsentlig rolle, er negativ affektivitet og generel oplevelse af kontrol, men en vis rolle spiller også en distancerende tilknytningsstil, manglende evne til at udtrykke sine følelser og tanker og lav

► ► ► tryghed. Den første analyse pegede ligeledes på, at en ængstelig tilknytningsstil og lavt selvværd er korreleret med traumatiseringsgraden.

En kommentar skal knyttes til disse personlighedsfaktorer, da det er oplagt at tænke, at disse faktorer kan anvendes som led i selektion af indsatspersonel. Det kan de måske også, men det er vigtigt at forholde sig, at personlighedsfaktorernes tilstedeværelse er konstateret *efter* indsatsarbejdet. Vi har derfor ikke en sikker viden om, at de også var til stede forud for katastrofen.

Fx tilknytningsstilen grundlægges ret tidligt i livet, men man kan forestille sig, at tilknytningen kan ændres radikalt af en traumatisk begivenhed, og den manglende udtryksevne er en følge heraf. Der er mangel på longitudinelle undersøgelser, som kan belyse denne problemstilling.

I opstillingen kan vi endvidere konstatere, at antallet af tidligere traumer, i denne undersøgelse, ikke viser sig at være en risikofaktor i sig selv. Livsændringer inden for det sidste halve år er derimod tydeligvis en risikofaktor. Ud fra en sårbarhedmodel kan livsændringerne ses som en faktor, der svækker en persons ressourcer og gør vedkommende mindre modstandsdygtig, når endnu en belastende begivenhed dukker op. I et mindre omfang synes tidligere indsatser med lignende belastningsgrad at have en tilsvarende effekt.

Af peritraumatiske faktorer er det især sanseindtryk, som fører til genoplevelse, der har betydning for traumatiseringsgraden. Men en vis rolle spiller også afstanden til eksplosionsstedet, antallet af arbejds- og vagttimer, manglende hviletid, oplevelsen af egen og andres livsfare, oplevelsen af manglende forberedelse til indsatsen, lav oplevelse af sammenhold/korpsånd, lav tilfredshed med samar-

bejdet/ledelsen/ledelsens omsorg og tilfredshed med egen indsats.

Det er her værd at hæfte sig ved, at det kun i mindre grad er de faktuelle forhold såsom antal arbejdstimer, hviletimer, den reelle livsfare, den objektive vurdering af løsningen af opgaven m.m., som har betydning for traumatiseringen. I stedet er det *oplevelsen* af manglende hviletid, den *oplevede* livsfare, *egen tilfredshed* med den måde, som opgaven blev løst på, m.m., som har betydning for traumatiseringsgraden.

Ved udslip af giftige stoffer kan man måle, veje og anvende objektive betragtninger for at afgøre, om en række personer befinder sig i gruppen af forgiftningstruede. I forbindelse med traumatisering giver det således ikke mening at anvende denne fremgangsmåde, for her er det *den individuelle oplevelse* som er afgørende.

Man kan derfor ikke – som indsatspersonellets ledere måske kunne tænke – nøjes med at forholde sig til katastrofesituationen eller gruppen af indsatspersonel, men må i stedet foretage en (analyse og) vurdering på individniveau.

En tommelfingerregel i denne sammenhæng er, at jo flere faktorer den enkelte er utilfreds med og har oplevet som belastende, jo større er risikoen for, at vedkommende kan være belastet eller traumatiseret. Og det er værd at pointere, at der kun er tale om tommelfingerregler, hvor det må antages, at social støtte, oplevelsen af tilfredshed med egen indsats og organisationen og andre faktorer kan trække billedet i denne modsatte retning.

Et sidste aspekt, som skal nævnes er indsatspersonel, som i tiden efter indsatsarbejdet har problemer med at udføre deres arbejde eller daglige gøremål, hvor dette kan ses som udtryk for en ikke ubetydelig traumatiseringsgrad.

Afslutning

Undersøgelsen viser med tydelighed, at indsatspersonellet består af robust personer. Også at de er mere robuste og har mindre på spil end beboerne, for hvem konsekvenserne af katastrofen generelt var langt alvorligere.

I en teoretisk forståelse af traumatisering anvendes hyppigt en hypotese om, at traumatisering ved udsættelse for en "mindre stressor" i overvejende grad skyldes personlighedsfaktorer, men at en "voldsom stressor" overskygger disse, hvorved det primært er karakteristika ved belastningssituationen, som er ansvarlig for traumatiseringen.

Alt andet lige viser undersøgelsen, at der er behov for yderligere forskning i, hvordan forskellige personlighedsstil, tilknytningsmønstre og andre personafhængige variable spiller med i traumatiseringsprocessen.

Undersøgelsen er også et eksempel på, at kvalitative og kvantitative undersøgelser supplerer hinanden fint, men at der kan være faktorer, som undersøgelsespersonerne ikke selv er i stand til at sætte ord på – nemlig personlighedsfaktorer – som kun kvantitative analyser kan fremdrage.

Hvordan det siden hen er gået indsatspersonellet, er indtil videre et åbent spørgsmål. Klinger den traumatiske effekt af, eller ser vi i stedet forsinkede reaktioner? Det er et spørgsmål, vi vil følge op på, da vi foretog en opfølgende undersøgelse 17 måneder efter katastrofen. Ligeledes foretog vi en opfølgende undersøgelse af beboerne 15 måneder efter. Vi forventer at få dataene bearbejdet, så de kan offentliggøres inden længe.

*Keld Molin, privatpraktiserende psykolog, specialist i psykotraumatologi
Ask Elklit, professor, Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, specialist i psykoterapi og psykotraumatologi*